

nameravao izdavat i „Jugoslaviju“, ali nije mogao naći za nju potpore gdi ju je tražio.

Večit mu dakle spomen!

»Jugoslavija«³⁵

Na morebitne Poharjeve stike z domovino kaže tudi drugi v slovenščini objavljen prispevek v »Jugoslaviji«, ki se glasi:

»Pobratimu... „Jugoslavijo“ smo poslali že davno. Obečal si mi, da mi boš dopisoval o naših primorskih zadevah. Obljuba dolg dela. Zeljno pričakujem kaj iz Tvojega pera.«³⁶

Teh nekaj podatkov še daleč ne more podati celotne podobe življenja in delovanja Janeza Poharja, opozore naj le na zanimive ideje tega našega človeka.

Matej Rode

PREPOVED IZDAJANJA »PREPRODA«

Preporodovci bi kot sveža mladika letargičnega liberalnega drevesa vse-kakor zaslužili podrobno in temeljito obdelavo, ne samo o samem njihovem delovanju v času in prostoru, ampak tudi osvetlitev njihovih idejnih virov in predhodnikov. Njihovega pomena kot edine grupacije, ki je že pred prvo svetovno vojno iskala rešitev slovenskega naroda izven okvira avstrogrške monarhije, pač ne moremo dovolj poudariti.*

Dobrih petdeset let po koncu preporodovskega gibanja so postali dostopni nekateri važnejši viri, ki bodo gotovo omogočili bolj dokumentiran študij tega gibanja. Dosedanja literatura o preporodovskem gibanju temelji predvsem na časopisnem in spominskem gradivu, arhivsko pa je obdelana znatno manj. V svoji še danes neprežeženi knjigi »Preporodovci 1914—1918«, Kamnik 1930, je Ivan Kolar sicer uporabljal sodne spise ljubljanskega sodišča, ki se tičejo procesa proti preporodovcem v decembru 1914, vendar ni izčrpal vsega, večkrat pa podatkov, ki jih je našel skoraj gotovo v arhivu, ne dokumentira. Dr. Vladimir Dedijer je v »Sarajevu 1914« uporabil tudi že gradivo iz graškega arhiva, torej akte procesa proti Novaku in Endlicherju v Gradcu 1915. Seveda je to, kar je omenjenega, zaradi koncepta knjige povsem fragmentarno. V Arhivu Slovenije sem našel novo gradivo o preporodovcih v dveh fondih, in sicer v fondu Deželnega tiskovnega sodišča za Kranjsko, ki je del prezidialnega arhiva in kjer je najti akte o zaplembah posameznih številk Preporoda (izvodi so priloženi). Drugi fond pa so razni spisi, ki jih je poslalo kranjsko deželno predsedstvo notranjemu, justičnemu ali vojnemu ministrstvu o mladinskem gibanju in protiavtstrijski propagandi pri južnih Slovanih. Zelo dosti je tu novega o dijaškem štrajku marca 1914 in pa o delovanju nekaterih preporodovcev v letih vojne v Švici. Vsi ti akti so v AS v fasciklu s skupnim nazivom Restituirani akti notranjega ministrstva na Dunaju. Iz tega novega gradiva sem izbral dokumente, ki osvetljujejo prepoved izhajanja lista Preporod.

Kot je znano, je gibanje izdajalo svoje glasilo Preporod, po katerem ga je zgodovinopisje tudi poimenovalo. Izšlo je vsega dvanajst števil, od katerih le prvi dve nista bili konfiscirani, druge pa vse (podatki o zaplembah v AS, SS, tiskovne zadeve). Denarni viri za list so bili članarina štirideset vinarjev, v kateri je bila vračunana tudi naročnina za list, in darovi. Seveda vse to ne bi zadostovalo za tiskarske stroške in je tu največ prispeval Avgust Jenko, ki je bil doma iz premožne družine: Na zaslišanju je izpovedal, da je dal za list celo tisoč goldinarjev (Ivan Kolar: »Preporodovci 1914—1918«, Kamnik 1930, str. 89).

Zadnja, dvanajsta, številka je bila skoraj povsem zaplenjena. Ljubljanski policijski šef in upravni svetnik dr. Skubl, ki je bil šef policije tudi še v versajski Avstriji, je pisal državnemu pravdniku, da je bilo 3. julija 1913 zaplenjenih 1950 izvodov dvanajste številke od 2500 natisnjenih. Ljubljanska

³⁵ Jugoslavija 1871, št. 3 (23. VII.).

³⁶ Jugoslavija 1871, št. 4 (3. VIII.).

policija je o zaplembi obvestila tudi tržaško namestništvo. V obrazložitvi piše, da je izišla številka nasprotna § 24 in § 25 tiskovnega zakona in da »bodo storjeni potrebni koraki, da se bodo pisci tudi kazensko preganjali« (AS, Deželno kot tiskovno sodišče za Kranjsko 1913, SS 1913, 37-13/4). Nekateri članki, kot npr. alegorija »Mlada Breda« in »Nešto iz prošlosti Italije«, pa so zaradi izrazite tendence po zrušenju obstoječega družbenega reda nasprotovali tudi kazenskemu zakoniku (čl. 58, 300 in 305). Aktom je dodan tudi zapisnik, ki ga je na policiji skupaj z dr. Skublom podpisal član konzorcija Preporoda Franc Fabjančič 5. julija 1913 in ga navajam v celoti: »Obveščalo se me je (Fabjančiča — op. F. R.), da je dvanajsta številka periodičnega lista Preporod po državnem pravdniku ljubljanskem zaplenjena. Jaz sem pripravljen izdati celo izdajo zaplenjene številke, pripomnim pa, da mi ni mogoče izročiti vseh izvodov, ker sem dva paketa, ki sem jih nesel domu doma zažgal, ker sem se bal hišne preiskave in ker nisem hotel, da bi moji sorodniki imeli neprirek zaradi mene. Zažgal sem jih tisti dan, ko sem bil zaradi izročitve Preporoda poklican k policiji. Sicer pa sem izročil policijskemu agentu, ki je imel nalog zapleniti Preporod vse eksemplare Preporoda, katere so nam bile na razpolago.

Preporod je bil shranjen, kakor se je prepričal policijski agent, na naslednjih krajih: 2 zavoja bila sta pri g. Svetku, 1 zavoj bil je pri g. Vladimirju Levstiku, približno 700 izvodov bilo jih je v Mestnem domu, v mali dvorani v omari Prosvete.

Izjavim, da nam ni ostalo nobenih izvodov zaplenjenega Preporoda in da nismo izdali nobenega eksemplarja. Izjavim nadalje, da smo sklenili, da ne bomo več izdali lista *Preporoda* in da se bode konzorcij razdružil« (podčrtano v originalu z modrim svinčnikom — op. F. R.). (prav tam).

Kranjsko deželno predsedstvo je istega dne, 5. julija, poslalo poročilo notranjemu ministru o prepovedi Preporoda. Dodano je, »da je uvedena preiskava proti 5 članom konzorcija: juristu Vinku Zorcu, študentom filozofije Francu in Vladimirju Fabjančiču ter Avgustu Jenku in absolventu prava Vladimirju Svetku. Pri izdajanju lista pa so sodelovali tudi nekateri mlajši profesorji, med njimi profesor na liceju Berce, nekateri advokatski pripravniki, kakor tudi odgovorni urednik lista Dan dr. Ivan Lah, pisatelj Vladimir Levstik in Valentin Čelan, jurist na Dunaju. Med abonenti so bili tudi Miha Kambič, jurist na dunajski univerzi, M. Kovačič, študent prava na graški univerzi ter Jakob Kljun, študent na trgovski akademiji v Gradcu. Od prepovedi branja lista za srednješolce niso bili storjeni nobeni ukrepi, da se list med šolsko mladino ne bi več širil in bral«. (AS — Restituirani akti Notranjega ministrstva na Dunaju Pr. 8250-MI). Omemba o prepovedi lista na srednjih šolah se nanaša na sklep deželnega šolskega sveta z dne 10. aprila 1913, ki prepoveduje branje in širjenje Preporoda (AS — Restituirani akti... 5767-MI z dne 30. maja 1913).

Vsekakor je zanimiva vloga ljudi, ki so poleg članov konzorcija in drugih glavnih prepородovcev stali za njimi. Vendar mi doslej še ni uspelo na podlagi doslej znanih virov določneje opredeliti njihove vloge in pomena za gibanje. Imena kot dr. Fran Ilešič, Vladimir Levstik, dr. Ivan Lah se sicer zelo često pojavljajo v policijskih poročilih, vendar tudi policija sama ni vedela kaj več kot to, da so simpatizerji prepородovcev, sicer pa liberalni mladini. Tako tudi ob zaplembi in dokončni ukinitvi Preporoda nimamo nobenih podatkov o kazenskem preganjanju niti članov konzorcija niti ostalih navedenih simpatizerjev.

S to akcijo državnega pravdnštva je bilo prepородovskemu gibanju odvzeto praktično največ — njihovo glasilo. Policija je vse bolj zoževala obroč okrog »veleizdajniškega« gibanja, kar vse je končno pripeljalo do procesa proti prepородovcem v Ljubljani konec decembra 1914. Prepородovsko gibanje je sicer še enkrat prišlo do svojega glasila, ko sta izšli v letu 1914 dve številki Glasu Juga, ki je imel bolj vsejugoslovanski značaj. Konzorcij so tvorili Avgust Jenko, Juš Kozak in Viktor Mihajlovič Zalar (AS — Tiskovne zadeve, Pres. 62/10/14). Po sarajevskem atentatu pa je bil že 25. julija 1914 tudi ta list prepovedan.

Franc Rozman